

ԶԵԿՈՅՑ, ԵՒ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ԱՄԵՆ. ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀՕՐ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

Ի ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Ժողովը ուրախութեամբ տեղեկացաւ թէ Լոնտոնի Արգարեան Թրքիկ պատգամաւոր Տիար Սարգիս Քիւրքճեան իր Հայրապետական օժման կնքաւայրութեան առթիւ Մայր Աթոռին կը նուիրէ 2000 Անգլ. ոսկի մեղուարուծարան մը հիմնելու էջմիածնայ մէջ և ծափահարութեամբ շնորհաւորեց այս նուիրատուութիւնը:

Նորին Ս. Օծութիւնը գնահատական խօսքերով պատուեց ժողովին ներկայ Իրանա-Հնդկաստանի թեմի պատգամաւոր Տիար Ռոման Եսայեանը թուելով անոր իշխանական բարեգործութիւնը յոգուտ Հայրենիքի և Եկեղեցւոյ, որոնց կոթողական յիշատակն է Թէհրանի Եկեղեցին: Ժողովը ապա որոշեց իր անունով կոչ ուղղել բոլոր Քրիստոնեայ Եկեղեցիներուն որ աշակցին յանուն արդարութեան, ազատութեան և մարդասիրութեան արգիլելու աշխարհաւոր պատերազմները:

Ազգային-Եկեղեցական Ժողովը իր աշխատանքները լրացուցած ըլլալով յանուն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւորական և աշխարհական ներկայ պատգամաւորներու և յանուն բովանդակ Ազգին և Եկեղեցւոյ որդիական խոնարհ ակնածանքով իր ամենաշնորհ երախտագիւթիւնը յայտնեց Ն. Ս. Օծութիւն Վեհափառ Հայրապետին այն բոլոր Եկեղեցյանուէր եւ ազգօգուտ աշխատանքներուն համար զորս կատարած էր արդէն եւ այն Հայրական եւ իմաստուն ղեկավարութեան համար որով Եկեղեցին առաջնորդած էր իր ներկայ երջանիկ վայրկեանին: Ժողովը Ն. Ս. Օծութեան խոստացաւ իր մշտական հաւատարմութիւնն ու հնազանդութիւնը, մաղթելով նորանոր յաջողութիւններ ի փառս Աստուծոյ և Ազգին:

Նորին Ս. Օծութիւնը շնորհակալութիւն յայտնեց խօսուած ուղերձներուն համար և գնահատական խօսքեր ուղղեց Ազգին և Եկեղեցիին որ ամէն զոհողութիւն յանձն առած էր Հայրենիքի և Մայր Աթոռի անորոշ զրկելով իր ներկայացուցիչները: Մեծապէս գոհ մնացած էր, ըսաւ, Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետէն, որ անձամբ ներկայ գտնուելով Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ միասնականութեան ոյժ տրւած էր: Ուրախ էր յայտարարելու թէ Հայրենիքի մէջ Պետութեան և Եկեղեցւոյ միջև համերաշխութիւն կար և փոխադարձ աջնիւ վերաբերմունք: Ուրախ էր որ պատգամաւորները իրենց աշխատելով տեսած էին այդ և Հայրենիքի վերելքը: Օրհնեց Ռուս մեծ ազգը և անոր մեծ առաջնորդը Մարշալ Ստալինը: Օրհնեց Հայ Ժողովուրդն ուր Հայաստանեայց Եկեղեցին և պահպանելով գոցեց Ազգային-Եկեղեցական Ժողովը որ տեսած էր-եօթը օր, Յունիս 16-էն 25, երեքօրեայ միջանկեալ դադարով:

Յաջորդ օրը, Խորհրդային Միութեան և Հայաստանի Կրօնից Խորհուրդի նախագահները ի պատիւ Վեհափառ Կաթողիկոսին ճաշկերոյթ տուին Երեւանի Ինթուրիստ պանդոկին մէջ: Ներկայ էին բոլոր հոգեւորական և աշխարհական պատգամաւորները, Պր. Ի. Վ. Պոլիսնսկի բաժակաճառով առաջարկեց Ամեն. Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի կենացը, իսկ Պր. Ս. Ն. Յովհաննէսեան Կիլիկիոյ Վեհ. Հայրապետի, Երուսաղէմի Պատրիարքի, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան Տեղապահի և Թեմակալ առաջնորդներուն Կրօնից Պետական խորհուրդի երկու ներկայացուցիչներն ալ հանդիսաւորապէս յայտարարեցին իրենց բաւեացակամ զգացումները և պատրաստակամութիւնը օգնելու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վերակազմութեան:

Պր. Հրաչեայ Գրիգորեան՝ Արտասահմանի և Հայրենիքի Կուլտուրական հաղորդակցութեանց շախտատանքին ղեկավարը, խօսք առաւ և իր հայրենաշունչ՝ արտայայտութեանց մէջ յայտարարեց թէ իրենց հիմնական նպատակն էր բարոյական աւելի սերտ յարաբերութիւն ստեղծել Սփիւռքի և Հայրենիքի մէջ ապրող Հայութեան միջև։

Վեհափառ Կաթողիկոսի փափաքով պատգամաւորները յաջորդ առաւօտ էջմիածին հաւաքուեցան խմբովին լուսանկարուելու Մայր Տաճարի առջև, ոչ միայն ի յիշատակ կաթողիկոսական ընտրութեան, այլ և ի վկայութիւն՝ այն սրբազան ուխտին որ Ազգն ու եկեղեցին ներկայացնող պատգամաւորութիւնը կատարած էր Մայր Տաճարի վերաւորութեան հարցին նկատմամբ — առաջին առթիւ դնել զայն իր ազգային-կրօնական և բարոյական արժէքի բարձրութեան վրայ։

Յունիս 28-ին պատգամաւորներու մեծ կարաւանի մը հետ ուխտագնացութիւն կատարեցինք դէպի Սեւանայ կղզին։ Անցանք Արովեան պողոտայէն եւ Օրբերայի ու Համալսարանի թաղերէն, ուր Հայ Մշակոյթի տաճարներուն քովը կը տեսնուին Հայ Դպրոցի տունները — Գաղաքային Հիւանդանոցը, Մարի Նուպար Ակնարաժ տաճարը, Դարունի Յակոբեանի Մայրանոցը և այլն։ Վախճան քրիստոնէական անուանաբար հանապարհ պարելով պարանգնեցաւ, աղիւններու, արտերու հլ զիւղերու մէջէն ու 1000 ոտք ալ բարձրանալով հասանք Սեւանայ էլէնոնովքա նաւամատոյցը, ուր, մեր առջև պարզուած տեսանք երկրագունտի ամենաբարձր և ամենամեծ անուշ լիճը բնութեան հրապուրիչ տեսարանի մը մէջ։ Ներկայացանք նաւամատոյցի կառավարչին և անոր կարգադրութեամբ փոքրիկ շոգեմակոյկով 25 վայրկեանէն հասանք Սեւանայ կղզին։ Դարձանք շուրջը դիտելով հարթային ժայռերու կողմերուն մէջ գտնուած ձգնաբանները։ Տեսանք նորաշէն հանգստեան տունը՝ ծովի ափին։ Ցամաք իջնելով նաւամատոյցի առջևի շէնքերու մէջէն անցանք և բարձրացանք կղզիին գագաթը, Թ. Գարու Ս. Առաքելոց եւ Ս. Ստեփանոս եկեղեցիներու մօտ։ Վարի Ս. Աստուածածին եկեղեցին վրան ըլլալով վերցուած էր բլուրովին։ Միկոյեան նաւով կղզի հասան միւս պատգամաւորներն ալ եւ բարձրացան մեր քով եւ՝ միասին մտանք երկու սրբավայրերը։ Առաքելոց եկեղեցւոյ մէջ կարճ ժամատացութիւն կատարեցինք, երգելով Առաքելոց եւ Ս. Ստեփանոսի շարականները։

Ինթուրիստ պանդոկի վարչութեան մասնաւոր հոգածութեամբ կէսօրուան ճաշը տեղւոյն համադրւով ծովափի ծառերուն շուքին տակ ըրինք և երեկոյեան խմբովին վերադարձանք Երեւան։

Յունիս 30-ին, Շաբաթ օր, Մայր Տաճարի մէջ իշման Ս. Սեղանին առջև տեղի ունեցաւ եպիսկոպոսացուներու երգման արարողութիւնը մեր առաջնորդութեամբ։ Երեկոյին Ն. Ս. Օձնթիւն Վեհափառ Հայրապետը Տաճար իշու և պաշտամունքին ներկայ գտնուեցաւ։ Յաջորդ օր պատարագեց և Աւագ Սեղանի վրայ կատարեց եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնները։ Գեր. Տ. Մամբրէ Արքեպս. Սիրունեան կատարեց խորտաւիթական երգչական պաշտօնը, իսկ վկայի և առնթերակայի պաշտօնները կատարեցին Կ. Պոլսոյ Պատ. Տեղապահ՝ Գեր. Տ. Գէորգ Արքեպս. Արսլանեան, Յունաստանի Առաջնորդ՝ Գեր. Տ. Կարապետ Արքեպս. Մազլումեան եւ Գալիֆորնիոյ Առաջնորդ՝ Գեր. Մամբրէ Ապս. Գալֆայեան։

Յունիս 2-էն սկսեալ իրարու ետեւ տեղի ունեցան նորընծայ եպիսկոպոսներու պատարագները իշման Ս. Սեղանին վրայ։ Առաջնութիւն տրուելով շուտ մեկնելու հարկին տակ գտնուողներուն։ Յունիս 3-ին մեկնեցան Մերձաւոր Արեւելքի և Պալէստինեան երկիրներու պատգամաւորները։ Յունիս 7-ին, Այլակերպութեան տօնին առթիւ Մայր Աթոռի վարդապետներէն մի քանին, Դեղաբոյս վանք գացին յաջորդ օր հանդիսաւոր պատարագ մատուցանելու։ Անոնց ընկերացան Կիրիկոյի Վեհ. Կաթողիկոսը, Հարաւային Ամերիկայի կաթող. պատուիրակ՝ Գարեգին Արքեպս. Ռաչատուրեան, Եփրեմ Արքեպս. և ուրիշներ։

Յունիս 8-ին, Այլակերպութեան տօնին, ըստ Նոր Տօմարի, և Տօն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, ըստ Հին Տօմարի, իշման Ս. Սեղանին վրայ, Ս. Պատարագ մատուցինք՝ ի

ներկայութեան Ն. Ս. Օծուքեան Վեհափառ Կաթողիկոսի: Ներկայ էին նաև Մայր Աթոռի եպիսկոպոսները:

Յաջորդ օրերուն, ուխտագնացութեամբ այցելեցինք Ս. Շողակաթ, Ս. Հոփ-սիմէ տաճարները և Զուարթնոցի աւերակները, վերագործին քաշելով կաշերու մէջէն ուր շինականներ կը հաւաքէին իրենց քրտինքին արդիւնքը:

Յունիսէն մինչև Հոկտեմբերի սկիզբը բերքահաւաքութեան հրատապ շրջանն է Հայաստանի համար և բնակչութեան վեճազոյն մասը լծուած է այդ կենսական աշխատանքին:

Յուլիս 12-ին այցելեցինք Երեւանի Զեռագրաց Մատենադարանը: Զեռագրիւնը ու Թուր 10,000-ի մօտեցած էր, իր մէջ ունենալով 500 օտար լեզուներով եղածները: Ոնամբով կը պահուին նաև 3500 պատուականներ: Յառաջիկային պիտի կառուցուի նոր ձեռագրաց թանգարան մը Քանաքեռի բլրաշարքի կողքին Երեւանի Ակադեմական շէնք-շանախի մէջ Ստալինեան պողոտայի վերջաւորութեան վրայ: Մեր առած տեղեկութեանց համաձայն չէնքը ամբողջութեամբ հայկական ճարտարապետութեան հնագոյն և գեղեցկագոյն ոճը պիտի ունենայ: Սանահինի, Հաղբատի, Անիի և այլ գեղակերտներու ներութիւնները պիտի երեւին անոր վրայ: Արտաքուստ և ներքուստ գիտական կիրառկելի բոլոր միջոցներով չէնքը պիտի ապահովուի հրգեհի, խոնաւութեան, փոշիի, միջատներու, եւ արեւի ջերմութեան ու լոյսի սաստկութիւններու դէմ: Պիտի ունենայ ընդարձակ գեանայարկ մը, ուր երկաթեայ պահարաններու մէջ պիտի պահուին գրչագիր մատենները: Այս յարկին մէջ պիտի կատարուին լուսանկարչական աշխատանքները, ինչպէս նաև մատեններու պահպանումի վերաբերեալ աշխատանքները, վերականգնելու, մաքրելու, կազմելու, ցուցակագրելու ևայլն: Առաջին յարկին մէջ պիտի գտնուին, Մտից Սրահը, Յուցադրութեանց Դահլիճը, Դասխոսութեան Հսարանը և հոգատար մարմնի պաշտօնասենեակները: Երկրորդ յարկին մէջ պիտի գտնուին բանասիրական աշխատանքի առանձին սենեակները: Երկու սրահներ որոնցմէ մին պիտի կոչուի «Հայկական Ուսումնասիրութեանց Դահլիճ», ընթերցարան, և մատենագրական աշխատանքներու ուրիշ սենեակներ: Երրորդ յարկին մէջ պիտի գտնուին Ա. և Բ. յարկերու մէջ գտնուող մասնաւոր աշխատանքներու յատկացուած բաժնիներու յաւելումական բաժանումները: Շէնքը պիտի զարգարուի Ոսկեգարու և յաջորդ շրջաններու գրական մեծ դէմքերու արձաններով: Շէնքի երկու թեւերու ստորոտէն պիտի բացուին երկու աղբիւրներ: Հայաստանի արձանագործները արդէն մրցման մէջ մտած են Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի արձաններու համար: Բրօֆ. Ալոտ Արքամեան զանուութիւնը ունեցաւ ինչպէս 1941-ին, այս անգամ ևս ժեզի առաջնորդելու Զեռագրաց և յետոյ Տպագրաց Պետական Մատենադարանները: Մեծ խանդավառութեամբ ցոյց տուաւ երկտասարդ բանասէրներու աշխատանքները: Յարգելի Բրօֆէսորին հետ քաջեցինք մինչև Ինթուրիստ և ճամբան ուր որ կիսաւարտ կամ նոր սկսուած չէնք տեսած էինք 1941-ին, այսօր լրացած գտանք: Պետրատի սինագարդ թեւերը ամբողջացած էին: Ստալինեան պողոտայի երկայնքին վրայ այն նոր սկսուած չէնքերը, որոնց մէջ մտած էինք մեծ հետաքրքրութեամբ տեսնելու արթիւթիւն-թուփի սղոցաթիւր և ձեւաւորուիլը, սիւներու խոյանկներու քանդակագործուիլը, լրացած էին և լեցուած բնակչութեամբ:

Այդ շէնքը պողոտային երկու կողմերուն վրայ՝ բաց տեղ չկար այլևս: Երկու մեծ եկեղեցիները նորոգուած գտանք, տեսնելու նաև նոր և հսկայ կամարակապ քարաշէն կամուրջը Զանգուի վրայ, որ Ստալինեան պողոտայէն ուղիղ գծով ճամբորդները պիտի հանէ էլմիւսանի խճուղիին վրայ, առանց հին կամուրջի դարձգործիկ ելեկէներու:

Երեւանի մէջ մեր տեսած շինարարական նոր աշխատանքները հաստատեցին թէ պատերազմի ընթացքին շինարարութիւնը չէ դադրած Հայաստանի մէջ, թէ Հայ Ժողովուրդը իր արիւնի, արցունքի և քրտինքի տուրքը տուած ատեն շարունակած է իր սկսած նուիրական գործը այն յոյսերով թէ արդարութիւնը պիտի պսակէ իր արիւնոտ ճակատը, և իր ապագայ սերունդները պիտի ապրին ու աշխատին թրինց ազատ Հայրենիքին մէջ՝ առանց մահուան երկուղի: Կէսօրէն յետոյ մասնակցեցայ յարգելի Բրօֆ.

Ա. Արարամյանի կողմէ ի պատիւ պատգամաւորներու տուած սեղանին՝ ինթուրիստի մէջ, Ներկայ էին 15 հոգեւորական և աշխարհական պատգամաւորներ: Այս առթիւ հանդիմանալի և շնորհակալութեամբ յիշեցինք իր այցելութիւնը և անկէ վերջ կատարած աշխատանքները և Ազգ. - Եկեղեցական Ժողովին բերած իր թանկագին նպաստը:

Յուլիս 16-ին, խումբ մը պատգամաւորներու հետ ուխտագնացութիւն կատարեցինք դէպի Օշական և Աշտարակ: Վաղարշապատէն դէպի Արաբաձ ասանող ճամբան աննկողմ անցանք գիւղերէ, այգիներէ և պարտէզներէ ու իջանք Գասաղ գետի ձորը, ուր կը գտնուին Մեծամոր վանքը և մօտակայ կամուրջին քով, այն վայրը ուր Մովսէս Խորենացի ապաստանած է: Օշականի եկեղեցւոյ առջև մեզ դիմաւորեցին գիւղի քահանան և սարկաւազը և առաջնորդեցին եկեղեցի: Դասին մէջ պաշտամունք կատարեցինք և յետոյ մօմեր վառած թափօրով իջանք երանելի սրբոյն դամբարանը: Շիրմին առջև ծուկի եկանք և համբուրեցինք ու վերադարձանք դաս մեր ողջոյններն ու օրհնութիւնները տալու եկեղեցւոյ մէջ խոնուած ձօրովուրդին:

Եկեղեցւոյ բակին մէջ տեսանք Վահան Ամատունիի գերեզմանը վրան խաչքարով «Վահան Ամատունի Մեծն Իշխան Հայոց» արձանագրութեամբ: Եկեղեցւոյ կողքին կանգնած է Մեսրոպ-Մաշտոց վարժարանը որ ունի 500 աշակերտներ՝ 20 ուսուցիչներով:

Օշականի հողէն ու ջուրէն առնելէ յետոյ, առաջնորդուեցանք Խրիմեան Հայրիկի պարտէզը ու հանգչեցանք իր սիրած ծառի ստուերին տակ, ուր Օշականցիք մեծարեցին իրենց համեզ ծիրանը և յայտնաբերեցին իրենց խօսակցութեանց ու երգերուն մէջ իրկնց խորունկ եւ բուռն հայրենասիրութիւնը եւ հայրենի յիշատակներուն հանգէպ իրենց ունեցած պաշտանքը:

Հայրիկի պարտէզէն վերադարձանք եկեղեցւոյ հրապարակը և մեր ինքնաշարժերով անցանք Աշտարակ ուր իջանք և այցելեցինք Ս. Մարիանէի եկեղեցին: Պատերու արտաքին երեսներու վրայ տեսանք ԺԻ. դարու գեղեցիկ արձանագրութիւնները՝ եկեղեցի շինողաց և բարերարաց նուիրում: Որոշապէս կը տեսնուէր նաև արքի ժամացոյցը: Այցելեցինք Կարմաւորի եկեղեցին, կարմիր կղմխտրէ տանիքով: Բարձրացանք քաղաքի ընդարձակ գերեզմանատունը ուր կը գտնուին բազմաթիւ հին շիրմներ և պատուանդանի վրայ հաստատուած գեղեցկաքանդակ խաչքարեր:

Աշտարակը շուտով Հայաստանի չէն և զարգացած քաղաքներէն մէկը պիտի ըլլայ: Բնակչութեան թիւը հասած է 40,000-ի, նախակրթարանի և բարձրագոյն վարժարանի աշակերտութեան թիւն է 8000: Ինչպէս ի հնումն նոյնպէս այսօր Աշտարակ իր կարեւորութիւնը կը ստանայ որչափ իր դիրքէն, ազէն ու ջուրէն, նոյնչափ իր ճոխ այգիներէն և պողատատներէն: Անոր հարստութեան մէկ մասը կը կազմեն ընտանի կենդանիները, որոնց մէջ աչքի կը զարնեն ձիերը:

Աշտարակէն վերադարձանք Երեւան արեւմտահայ նոր գաղթավայրերու մէջէն: Անոնք այլևս մէջ մէկ քաղաքամասեր եղած են իրենց մեծ շէնքերով, գործարաններով և ծառուղիներով և իրարու հետ միանալու նշաններ ցոյց կուտան: Մեր մեկնումի օրը մօտեցած ըլլալով՝ վերջին անգամ այցելեցինք մայրաքաղաքի գեղեցիկ թաղամասերը և Նօրքի բարձունքներէն իլլելով՝ տեսանք համայնապատկերը: Արդար և Երեւան ներկայ կառուութեամբով — իր պէտկան պաշտօնատուներով, համարաբարանով եւ գիտական, տնտեսական, արդիւնաբերական հիմնարկութիւններով, թանգարաններով եւ մատենադարաններով, օբերայով եւ թատրոններով, բազմալարի գեղեցիկ բնակարաններով, մարմնամարզական, առողջապահական եւ հանրօգուտ հաստատութիւններով, եւ հիւանդանոցներով՝ կենդանի եւ շօշափելի ապացոյցն է Հայ Պետութեան եւ Հայ Ժողովուրդի 25 տարուայ անգլու և հաւատաւոր աշխատանքին և անուուս վկայութիւնը Հայրենի հողին վրայ ապրող Հայութեան մէկ նոր վերածնութեան: Փոքրիկ Հայաստանի Աթէնքն է ան, անոր լոյսին ու յոյսին մեծ կեդրոնը ըստ ամենայնի: (3)